

דף יד

'גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב'. כוונת המאמר לומר שיסורים חושיים מטהרים את הלב יותר מכל ההכרות השכליות, אפילו מהכרת העונש, וכמו שבאר הגר"י סלנטר שהשכל אינו יוצא מגדריו מה שאין כן ההתפעלות, שוטפת ועוברת היא את גבולי הטבע, ועל כן בכח ההתפעלות אפשר להגיע למעלות הגבוהות אשר המה למעלה מן הטבע. לכך מתוך ההכרה החושית בגזירת הכליה המרחפת על ראשם נתחזקו עד מאד באמונתם בד' ובאו לידי התפעלות כל כך גדולה ונישאה עד שבשלושה ימים כבר שבו למעלתם ועוד השיגו מדרגות גדולות שלא היו עמיהם עד עתה, עד קבלת התורה מאהבה – דרגה שלא הגיעו אליה במעמד הר סיני.

וזה ענין שתקנו חכמים לבסומי בפוריא – לזכר ענין זה, כי שתיית היין מולידה התפעלות חושית ומבלבלת את השכל – למען דעת כי לפעמים טובה ההתפעלות יותר מן השכל כי בכחה לפרוץ גבולי הטבע ולקבוע רישומים של ממש בנפש האדם עד כדי רכישת מעלות עליונות שאינן יכולות להיקנות על ידי ההכרה השכלית (לקט שיחות מוסר ח"ב עמ' קעט).

ראה עוד בענין זה: דעת חכמה ומוסר ח"ב פג-פה; עלי שור ח"ב עמ' תסו-תסז.

'ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה' –

זו לשון הרמב"ם במבוא הקצר שלו למנין המצוות (נדפס בתחילת ספר מדע ביד החוקה):

'ועל מה הזהירה תורה לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו – שלא יהא נביא רשאי לחדש דבר ולומר שהקב"ה צוהו במצוה זו להוסיפה למצות התורה או לחסר אחת מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצוות, אבל אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה או דרך הוראה או דרך גזירה – אין זו תוספת, שהרי לא אמרו שהקב"ה צוה לעשות עירוב או לקרות מגילה בעונתה, ואילו אמרו כן היו מוסיפין על התורה, אלא כך אנו אומרים שהנביאים עם בית דין תקנום וצוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקב"ה ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועתנו, כדי לברכו ולהללו וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה ומי גוי גדול אשר לו אלקים וגו' – ועל דרך זו היא כל מצוה ומצוה שהיא מדברי סופרים בין עשה ובין לא תעשה'.

א. יצויין שהפסוק הזה, 'ומי גוי...', פתח בו רב מתנה את דרשתו לאגרת הפורים (לעיל יא). – מפני שהוא עיקר ענינה של קריאת המגילה כדברי הרמב"ם.

ב. מו"מ בסברת הרמב"ם, ע"ע באגרות משה או"ח ח"א יד, א.

מבואר בספרים הקדושים שמ"ח נביאים הם ה'מח' של כלל ישראל לדורותיו, שעל ידם היתה השפעת החכמה ומסירת התורה לישראל. ויש לרמוז שמקבילים הם למ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם, ומרדכי שהוא אחרון שבנביאים מכון ל'האומר דבר בשם אמרו מביא גאולה לעולם' שנתקיים בו עצמו.

ועוד יש במדרשים כי מ"ח פעמים נזכר 'באר' בתורה, וכל מקום שנאמר באר המכוון הוא לתורה, כל באר הוא קנין בפני עצמו, וכל כן אחד מהנביאים השפיע דבר מסוים לכלל ישראל, עד שנשלם ה'מח'.

ושבע נביאות רומז לשבע המידות ובהכללתן זו בזו הרי כאן מ"ט, והיא הדרגה 'מלכות שבמלכות' הרומזת לגאולה שהאומר דבר בשם אמרו (הקנין המ"ח) מביאה. ונרמז באמרם בזכות נשים צדקניות נגאלו. וכל זה בא כהכנה להסרת הטבעת' המרמזת על הסרת הטבעיות, שאז באים ישראל למעלה מסדר הטבע [כפי שרמזו הרי"ם על נקהלו ועמוד על נפשם למעלה משורש נפשם] ולהכרה חושית שהטבע כולו מונהג ע"י הקב"ה (עפ"י אור גדליהו פורים, לקוטי דברים ט).

'יציאית מצרים דנס שבחוצה לארץ היכי אמרינן שירה'. הכוונה להלל הנאמר בליל פסח, אבל ההלל שנאמר ביום הראשון של פסח, הוא מדין מועד כמו בסוכות ובעצרת (עפ"י טורי אבן; חדושים ובאורים ערכין י).

זהכתיב ויהי איש אחד מן הרמתים צופים אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל? מיהו טובא הוו כדתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים... – ומה שאמרו 'מאתים צופים' היינו בדורו של אלקנה, אבל בכל הדורות היו כפלים כיוצאי מצרים (מהרש"א).

זבני קרח לא מתו – תנא משום רבינו, מקום נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו'. – 'ומה זכות היתה בידן של בני קרח שינצלו? שבשעה שהיו יושבין אצל קרח אביהם, רואין את משה וכובשין את פניהם בקרקע. אמרו: אם נעמוד מפני משה רבינו, אנו נוהגין בזיון באבינו... ואם לא נעמוד, כבר כתיב 'מפני שיבה תקום' – מוטב שנעמוד מפני משה אף על פי שאנו נוהגין בזיון באבינו. באותה שעה הרחישו את לבם בתשובה, עליהם אמר דוד 'רחש לבי דבר טוב' (ילקוט שמעוני קרח תשנב. וע' מכתב מאלהו ח"ד עמ' 231).

(ע"ב) זיאשיה גופיה היכי שביק ירמיה ומשדר לגבה? אמרי דבי רבי שילא: מפני שהנשים רחמניות הן. כתב מהרש"א: אין נראה הפירוש שלכן שלח אליה כדי שתתנבא לו לטובה משום רחמנותה, שהרי ודאי לא תשנה נבואתה מרעה לטובה משום רחמנות, ואם היה ירא שירמיה יתנבא לו לרעה, ודאי גם היא תאמר לו כן – אלא יש לפרש כיון שרחמניות הן תבקש רחמים לשנות מרעה לטובה.

ובזה מובן מה שהקשו 'ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנבא איהי' – והלא מחוייבת היא לומר נבואתה, ונביא הכובש נבואתו חייב מיתה – אלא ודאי משום שעיקר כוונתו באותה שליחות היתה לעורר רחמים [ועל כרחק לא היתה הנבואה עליה באופן שמוכרחת להגיד, שאם כן מדוע המתינה עד ששלח אצלה] (עפ"י שו"ת דובב מישרים ח"א צב, ג. ועוד צידד שם שאשה שכבשה נבואתה אינה חייבת מיתה בידי שמים, ע"ש). ובספר אוהב ישראל לרה"ק מאפטא (סו"פ עקב) כתב: 'אך האמת הוא, אף על פי שאותיות הנבואה באים להנביא באיזה סגנון, אעפ"כ ביד הנביא יש כח ויכולת להפכו מכסא דין לכסא רחמים, אשר על כן האיש שאינו רחמן כמו האשה לא היה מהפך, כי היה מקנא קנאת ה' צבא', וגם לא חרה על הרשעים, ולא כן האשה שהיא רחמנית' (עפ"ש בבאור הענין).

זכי מה טיבו של יאשיהו על המזבח בבית אל...'. 'צ"ע אטו אם לא חזרו עשרת השבטים יש להפקיר את ארץ ישראל לגוים?' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

ישראל. (וכן חילקו התוס'). והראב"ד פסק שלא קדשה לעתיד לבוא. ויש מי שפסק שקדושה ראשונה לא בטלה אף בשאר ארץ ישראל (ע' בספר העיטור 'פרוזבול'). ומ"מ אין דין בתי ערי חומה נוהג כל שאין היובל נוהג, שאין רוב יושבי הארץ עליה, אף אם הקדושה לא בטלה (ע' ערכין לב-ג).

ב. הסיק רב אשי עפ"י מסורת שמסר רבי לוי, סתם ויהי יש של צער ויש שאינו של צער, אבל ויהי בימי שבמקרא אינו אלא לשון צער.

דף יא

כ. שבעים שנה של גלות בבל – כיצד חשבונו, ובמה טעו בחישובן בלשצאר ואחשוורוש?

בשנה השניה למלכו, כבש נבוכדנצר הרשע מלך בבל את יהויקים מלך יהודה. לאחר שש שנים (שלש שעבדו יהויקים ושלש שמרד בו. ערש"י; סד"ע) אסרו בנחושתיים להוליכו בבלה (ולא הוליכו כי מיד מת. סדר עולם), והמליך את יהויכין (יכניה) בנו תחתיו. לתשובת השנה שב והגלה את יהויכין לבבל (היא גלות החרש והמסגר) והמליך את צדקיהו, נמצאת גלות יהויכין בשנת שבע לכיבוש יהויקים, שהיא שמונה למלכות נבוכדנצר.

כעבור אחת עשרה שנה החריבו הבבליים את ירושלים והמקדש והגלו את צדקיהו, ומאז החל מנין שבעים שנה. כיצד; –

שנות מלכותו של נבוכדנצר 45. הוצא מהם 19 שנה עד לחורבן הבית כאמור, הרי 26. הוסף עליהן 22 שנה שמלך אויל מרודך [באמת מלך 23, אלא שאינן שנים שלמות, ושנה אחת עולה למנין נבוכדנצר ולאוייל מרודך] – הרי 48. עוד 3 שנים לבלשצר [עד שמת בהוציאו כלי בית ה' בשנת שלש למלכו], ועוד 4 לדריוש המדי ולכורש [זה מלך שנה וחצי וזה שנתים וחצי] – הרי 53. ועוד 14 שני מלכות אחשוורוש – הרי 69. ובשנה שלאחר מכן צוה בנו דריוש לבנות את הבית.

בלשצר טעה והתחיל לחשב משעה שעלה נבוכדנצר למלוך ועלה לו 70 בשנה שניה למלכותו, [45 של נבוכדנצר + 23 של אויל מרודך + 2 שלו עצמו], ואז הוציא כלי בית ה' ונשתמש בהם ומת מיד. אחשוורוש חישב מגלות בבל, היא גלות יכניה. ועלו לו שבעים בשנת שלש למלכו [הפחת 8 משמלך נבוכדנצר עד גלות יכניה, תחתם הוסף שנה אחת לבלשצר ו-4 של דריוש וכורש ועוד 3 שלו עצמו] ואז הוציא כלי המקדש.

מבואר בגמרא עפ"י באורי המקראות שבדניאל ובירמיהו, שמלבד חשבון 70 משעת חרבות ירושלים ועד לבנייתה, יש 70 שנה מכיבוש יהויקים עד שעת פקידה, שנפקדו בשנה ראשונה לכורש מלך פרס. [44 שנה מכיבוש יהויקים עד סוף מלכות נבוכדנצר, ועוד 22 לאויל מרודך כנ"ל, 3 לבלשצר ו-1 לדריוש]. כל זה עפ"י פרש"י. וע' דרך אחרת בתורי"ד.

דפים י – טז

כא. כיצד נדרשו בגמרא המקראות שבסיפור המגילה?

ויהי בימי – לשון צער, משום גזרת המן.

אחשורוש – אמר רב: אחיו של ראש [– נבוכדנצר הרשע שנקרא ראש], ובן גילו (= בן מזלו) של ראש; הוא הרג הוא ביקש להרוג, הוא החריב הוא ביקש להחריב (ש)ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישיבי יהודה וירושלם). ושמואל אמר: שהושרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדרה. רבי יוחנן אמר: כל שזוכרו אמר אח (= אוי) לראשו. רבי חנינא אמר: שהכל נעשו רשין בימיו (וישם המלך אחשורוש מס).

הוא אחשורוש – הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו.

המלך – אמר רב: שמלך מעצמו. יש אומרים לשבת, שלא היה אדם החשוב כמותו למלכות. ויש אומרים לגנאי, שלא היה ראוי למלכות (שלא היה מזרע המלוכה) אלא שנתן ממון מרובה ועמד. מהדו ועד כוש – רב ושמואל, אחד אמר: הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם. ואחד אמר: הודו וכוש עומדות בסמיכות, כשם שמלך על הודו וכוש כך מלך מסוף העולם ועד סופו. [שלשה מלכו בכיפה, אחאב נבוכדנצר ואחשורוש...].

שבע ועשרים ומאה מדינה – אמר רב חסדא: בתחילה מלך על שבע ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה.

בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו [ולאחריו כתוב בשנת שלוש למלכו] אמר רבא: מהו 'כשבת' – לאחר שנתישבה דעתו, אמר: בלשצר חשב שבעים שנה של גלות בבל וטעה בחישובו והוציא את כלי המקדש ונשתמש בהם ומיד מת, אני חשבתי ולא טעיתי. וחישב שבעים שנה מיום שגלו, כיון שראה שמלאו שבעים ולא נגאלו, אמר: מעתה ודאי לא יגאלו עוד. הוציא כלי המקדש והשתמש בהן. בא שטן וריקד ביניהם והרג את ושת.

... חיל פרס ומדי הפרתמים... [ולהלן הוא אומר: למלכי מדי ופרס – סמך מלכים ופרתמים למדי] – אמר רבא: תנאי התנו ביניהם; אם ממנו מלכים – מכם אפרכין (= מושלי מחוזות), ואם מכם מלכים, ממנו אפרכין.

בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו – אמר רבי יוסי בר חנינא: מלמד שלבש בגדי כהונה [שנאמר בהם לכבוד ולתפארת].

ובמלואת הימים האלה – רב ושמואל, אחד אמר: מלך פיקח היה [שקירב תחילה את הרחוקים, שהרי את בני עירו כל אימת שחפץ יכול לפייסם], ואחד אמר: מלך טיפש היה [שמתחילה היה לו לקרב לבני עירו, שאם ימרדו בו האחרים יעמדו אלו עמו].

בחצר גנת ביתן המלך – רב ושמואל, אחד אמר: הראוי לחצר – לחצר, הראוי לגינה – לגינה, הראוי לביתן – לביתן. ואחד אמר: הושיבן בחצר – ולא החזיקתן, בגינה – ולא החזיקתן, עד שהכניסן לביתן והחזיקתן. במתניתא שנו: הושיבם בחצר ופתח להם שני פתחים, אחד לגינה ואחד לביתן.

חור כרפס ותכלת – רב אמר: חור – חורים חורים. ושמואל אמר: מילת לבנה ('חור' – לשון חור) הציע להם. כרפס – אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כרים של פסים.

על גלילי כסף ועמודי שש, מטות זהב וכסף – תניא, רבי יהודה אומר: הראוי לכסף – לכסף, הראוי לזהב – לזהב. אמר לו רבי נחמיה: אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה, אלא הן של כסף ורגליהן של זהב.

בהט ושש – אמר רבי אסי: אבנים שמתחוטטות על בעליהן (רש"י: שבעליהם מחטטים ומחזרים אחריהם, כלומר יקרות).

ודר וסחרת – רב אמר: שורות שורות סביב. ושמואל אמר: אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה, הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים. דבי רבי ישמעאל תנא, שקרא דרור לכל בעלי סחורה.

והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים – אמר רבא: יצתה בת קול ואמרה להם: ראשונים כלו מפני כלים (= שנשתמשו בכלי המקדש) ואתם שונים ושותים בהם.

ויין מלכות רב – אמר רב: מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שגדול הימנו בשנים. והשתיה כדת – אמר רבי חנן משום רבי מאיר: כדת של תורה; מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה (רש"י: בקרבנות המזבח), אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתיה. אין אונס – אמר רבי אלעזר: מלמד שכל אחד ואחד השקהו מיין מדינתו. לעשות כרצון איש ואיש – אמר רבא: לעשות כרצון מרדכי (איש יהודי) והמן (איש צר ואויב). פרש"י: הם היו שרי המשקים במשתה).

גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות [ולא 'בית הנשים'] – אמר רבא: שניהם לדבר עבירה נתכוונו. (זה נואף וזו נואפת, הוא אומר להראות את יופיה והיא לכך נתכוונה).

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין – וכי עד עכשיו לא הטיב לבו ביין? – אמר רבא: יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלים ושותים מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות, אבל עכו"ם שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תפלות, וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות. אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי אלא כשדיי, רצונכם לראותה, אמרו לו: הן ובלבד שתהא ערומה, שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו – מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטתן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת, היינו דכתיב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה – כשם שעשתה כך נגזר עליה.

ותמאן המלכה ושתי – והרי גם היא נתכוונה לדבר עבירה? א"ר יוסי בר חנינא: מלמד שפרחה בה צרעת. במתניתא תנא: בא גבריאל ועשה לה זנב. (לא זנב ממש, אלא כל דבר שמשתנה ממידתו הרגילה קרוי זנב. עפ"י הערוך).

ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו – מדוע בערה בו כל כך? אמר רבא: שלחה לו, בן שומר-הסוסים של אבא! אבא היה מרבה בשתיה ולא משתכר ואותו אדם משתטה ביינו – מיד 'וחמתו בערה בו'.

ויאמר המלך לחכמים – רבנן – ידעי העתים – שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. אמר להם: דנוה לי. אמרו מה נעשה, נאמר לו להרגה – למחר כשיסור יינו מעליו יתבענה מאיתנו, נאמר לו לעזבה – הלא זילזלה במלכות. אמרו לו: מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעים לדון דיני נפשות, לך לעמון ומואב היושבים במקומם, כיין השוקט על שמריו.

מיד והקרב אליו... – אמר רבי לוי: כל פסוק זה על שום קרבנות נאמר (שהמלאכים הזכירו לפני הקב"ה זכות הקרבנות של ישראל, כדי לעשות להם נקמה בושתי ותבוא אסתר למלוך במקומה); כרשנא – אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך. שתר – כלום הקריבו לפניך שתי תורים. אדמתא – כלום בנו לפניך מזבח אדמה. תרשיש – כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה... מרס – כלום מירסו בדם לפניך. מרסנא – כלום מירסו במנחות לפניך. ממוכן – כלום הכינו שלחן לפניך.

ויאמר ממוכן – תנא: ממוכן זה המן, ולמה נקרא שמו ממוכן – שמוכן לפורענות. אמר רב כהנא: מכאן שההדייט קופץ בראש.

להיות כל איש שרר בביתו... – אמר רבא: אלמלא אגרות הראשונות (שהוחזק בהן שוטה בעיני האומות) לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שהיו ממהרים להורגם במצות המלך). אמרו, מהו זה ששולח לנו להיות כל איש שורר בביתו, פשיטא, אפילו הגרדן בביתו מושל הוא.

ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה... – כל ערום יעשה בדעת – זה דוד שבקשו לו נערה בתולה אחת, כל מי שהיתה לו בת הביאה. וכסיל יפרש אולת – זה אחשוורוש, כל מי שהיתה לו בת החביאה ממנו.

איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בין שמעי בן קיש איש ימיני – אם ליחסו בא, היה לו לילך ולהזכיר עד בנימין, אלא נקט את אלו שכולם על שמו נקראו; בן יאיר – בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. בן שמעי – בן ששמע אל תפלתו. בן קיש – שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו. 'יהודי' ו'ימיני' – אמר רב נחמן: מרדכי מוכתר בנימוסו (= בשמות) היה. ארבב"ח אמר ריב"ל: אביו מבנימין ואמו מיהודה. והכמים אומרים: משפחות מתגרות זו בזו, משפחת יהודה אומרת: אני גרמתי שמרדכי נולד, שלא הרגו דוד לשמעני בן גרא, ומשפחת בנימין אומרת: ממני הוא בא. רבא אמר: כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא (= לצעקה ולא לשבח)... רבי יוחנן אמר: לעולם מבנימין הוא בא, ומדוע קראו 'יהודי' – על שום שכפר בעבודה זרה, שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי...

ויהי אמן את הדסה היא אסתר – רבי מאיר אומר: אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה על שם הצדיקים שנקראו הדסים. רבי יהודה אומר: הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר על שם שהיתה מסתרת דבריה. רבי נחמיה אומר: הדסה שמה ולמה נקראת אסתר שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסתהר (= שהיתה יפה כלבנה). בן עזאי אומר: אסתר לא ארוכה ולא קצרה היתה אלא בינונית כהדסה. רבי יהושע בן קרחה אמר: אסתר ירקרוקת היתה (כהדס) וחוט של חסד משוך עליה. כי אין לה אב ואם... ובמות אביה ואמה... – למה לי, אמר רב אחא: עיברתה – מת אביה. ילדתה – מתה אמה.

...לקחה מרדכי לו לבת – תנא משום רבי מאיר: אל תקרי לבת אלא לבית.

... ואת שבע הנערות – אמר רבא: שהיתה מונה בהן ימי שבת.

וַיִּשְׁנֶה וְאֵת נְעוּרֹתֶיהָ... – אמר רב: שהאכילה מאכל יהודי. ושמואל אמר: שהאכילה קדלי (= שומן-העורף) חזיר (רש"י: ומתוך אונסה לא נענשה. תוס': ח"ו, היא לא היתה אוכלת). ורבי יוחנן אמר: זרעונים.

ששה חדשים בשמן המור – רבי חייא בר אבא אמר: סטכת (י"מ: מי אפר לנקיון ולהסרת השער). רב הונא אמר: שמן זית שלא הביא שלישי. ולמה סכין אותו, שמשיר את השיער ומעדן את הבשר. בערב היא באה ובבקר היא שבה – אמר רבי יוחנן: מגנותו של אותו רשע למדנו שבחו שלא היה משמש מטתו ביום.

ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה – אמר רבי אלעזר: מלמד שלכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו. ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת – ירח שנהגה גוף מן הגוף.

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות – אמר רב: ביקש לטעום טעם בתולה – טעם, טעם בעולה – טעם.

ועש המלך משתה גדול... את משתה אסתר, והנחה למדינות עשה, ויתן משאת כיד המלך, ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך – עשה משתה ולא גילתה לו, הסיר המס בשבילה – ולא גילתה לו, שילח מתנות – ולא גילתה, הלך ונטל עצה ממרדכי, אמר: אין אשה מתקנאה אלא בירך חבירתה, ואף על פי כן לא גילתה לו, שכתוב אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה... [בשכר צניעות שהיתה בה ברחל... בשאול... זכה ויצאה ממנו אסתר].

ואת מאמר מרדכי אסתר עשה – אמר רבי ירמיה: שהיתה מראה דם נדה לחכמים. כאשר היתה באמנה

אתו – אמר רבה בר לימא (בשם רב) שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי.

בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש – הקציף הקב"ה עבדים על אדוניהם לעשות נס לצדיק. ויודע הדבר למרדכי – אמר רבי יוחנן (רבי חייא בר אבא. כ"ה לעיל ז.): בגתן ותרש שני טרסיים היו והיו מספרים בלשון טורסי ואומרים מיום שבאת זו לא ראינו שינה בעינינו, בוא ונטיל ארס בספל כדי שימות, והם לא היו יודעים כי מרדכי מיושבי לשכת הגזית היה ויודע בשבעים לשון. אמר לו: והלא אין משמרתך ומשמרתך שוה, אמר לו: אני אשמור משמרתך ומשמרתך, וזה שכתוב ויבקש הדבר וימצא – שלא נמצאו במשמרתם. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי – אמר רבי אלעזר ברבי חנינא: כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.

אחר הדברים האלה גדל המלך... – אמר רבא: אחר שברא הקב"ה רפואה למכה, [שאמר ריש לקיש, אין הקב"ה מכה את ישראל אלא כ"כ בורא להם רפואה תחילה...].

ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי... להשמיד את כל היהודים – אמר רבא: בתחילה במרדכי לבדו ולבסוף בעם מרדכי – הם החכמים, ולבסוף בכל היהודים.

הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש – כיון שנפל פור בחודש אדר שמת שמחה גדולה, אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד.

ישנו עם אחד מפוזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך – אמר רבא: אין יודע לספר לשון הרע כהמן; אמר לו המן לאחשורוש: בא ונכלם, אמר לו: ירא אני מאלקיו שלא יעשה בי כמו שעשה בראשונים. אמר לו: ישנו מן המצוות. אמר לו: יש בהם חכמים. אמר לו: עם אחד הם. שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך – מפוזרים הם בין העמים. שמא תאמר יש הנאה מהם – 'מפורד', כפרדה זו שאינה עושה פירות. ושמא תאמר יש מדינות (קטנות) מהם, תלמוד לומר 'בכל מדינות מלכותך'. ודתייהם שנות מכל עם – שאינם אוכלים ממנו, אינם נושאים נשים ממנו ולא משיאים לנו. ואת דתי המלך אינם עשים – שמוציאים לכל השנה בשה"י פה"י (= שבת היום, פסח היום ואסורים אנו במלאכה). ולמלך אין שוה להניחם – שאוכלים ושותים ומבזים המלכות; נופל זבוב בכוסו של אחד מהם – זורקו ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם – חובטו בקרקע ואינו שותהו.

אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים כבר כסף אשקול... – אמר ריש לקיש: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו, וזהו ששנינו באדר באדר משמיעים על השקלים.

ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך – אמר רבי אבא: משל דאחשורוש והמן דומה לשני בני אדם, לאחד היה לו תל ולאחד חריץ, וכל אחד היה חפץ לקנות בדמים את של חברו, לימים נזדווגו זה אצל זה, אמר לו בעל חריץ לבעל התל: מכור לי תלך, אמר לו: טול אותה בחנם, והלואי.

ויסר המלך את טבעתו – אמר רבי אבא: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל שכולם לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב.

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה... ויצעק צעקה גדולה ומרה – מה אמר? רב אמר: גבה המן מאחשורוש (שמלאו לבו לדבר שלא עלה על לב אחשורוש). ושמאל אמר: גבר מלך עליון ממלך תחתון (כינוי הוא בלשון נקיה).

ותתחלחל המלכה – אמר רב: שפירסה נדה. ורבי ירמיה אמר: שהוצרכה לנקביה.
ותקרא אסתר להתך – אמר רב: התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו. ושמואל אמר:
שכל דברי מלכות נחתכים על פיו.

לדעת מה זה ועל מה זה – אמר רבי יצחק: שלחה לו, שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה שכתוב
בהם מזה ומזה הם כתבים.

ויגידו למרדכי את דברי אסתר – ואילו התך לא הלך להשיבו דבר, מכאן שאין משיבים על הקלקלה.
לך כנוס את כל היהודים... אשר לא כדת – אמר רבי אבא: שלא כדת כל יום ויום, שבכל יום ויום באונס
ועכשיו ברצון. וכאשר אבדתי אבדתי – כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך.

ויעבר מרדכי – אמר רב: שהעביר יום ראשון של פסח בתענית. ושמואל אמר: שעבר שלולית המים
(לאסוף היהודים שבעבר השני).

ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות [ואין כתוב בגדי מלכות] – אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא:
מלמד שלבשתה רוח הקודש.

וכל זה איננו שוה לי – אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: בשעה שראה המן את מרדכי יושב בשער המלך
אמר כל זה איננו שוה לי – זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי (- מרדכי בא אליו בטענת עושר והמן
בא בטענת עוני, שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בעד ככר לחם). – מלמד שכל גנויו
של אותו רשע חקוקים על לבו ובשעה שרואה את מרדכי יושב בשער המלך אמר כל זה איננו שוה לי.

ותעמד בחצר בית המלך הפנימית – אמר רבי לוי: כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכניה...
ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו – אמר רבי יוחנן: שלשה מלאכי
השרת נזדמנו לה באותה שעה, אחד שהגביה את צוארה ואחד שמשך חוט של חסד עליה ואחד שמתח את
השרביט. וכמה? אמר רבי ירמיה: שתי אמות היה והעמידו על שתיים עשרה, ואמרי לה: על שש עשרה,
ואמרי לה על עשרים וארבע. במתניתא תנא: על ששים... רבה בר עופרן אמר משום רבי אלעזר ששמע
מרבו ורבו מרבו: מאתים.

ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש – חצי המלכות ולא כל
המלכות, ולא דבר שחוצץ למלכות, ומהו – בית המקדש.

יבוא המלך והמן היום אל המשתה – מה ראתה אסתר שזימנה את המן: פחים טמנה לו שנאמר יהי שלחנם
לפניהם לפח (רבי אליעזר); מבית אביה למדה שנאמר אם רעב שנאך האכילוהו לחם (רבי יהושע); כדי שלא
יטול עצה וימרוד (רבי מאיר); כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית (רבי יהודה); כדי שלא יאמרו ישראל אחות
יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מן הרחמים (רבי נחמיה); כדי שיהא מצוי לה בכל עת (אולי תוכל להכשילו
בשום דבר לפני המלך. רבי יוסי); אולי ירגיש המקום (שאף אני מקרבת שונאיהם של ישראל. אי נמי ירגיש שאני
צריכה להתניף לרשע זה ולזלזל בכבודי. רש"י) ויעשה לנו נס (רבי שמעון בן מנסיא); אסביר לו פנים כדי שיהרג
הוא והיא (רבי יהושע בן קרחה); מלך הפכפכן היה (וחזור בדיבורו, אמרה שמא אוכל לפתותו ולהורגו ואם
לא יהא מזומן תעבור השעה ויחזור בו. רבן גמליאל); קנאתו (להמן) במלך, קנאתו בשרים (רבי אלעזר המודעי);
'לפני שבר גאון' (רבה); 'בחומם אשית את משתייהם והשכרתים למען יעלו וישנו שנת עולם ולא יקיצו
נאם ה'" (אביי ורבא). מצאו רבה בר אבוה לאליהו, אמר לו כמו מי ראתה אסתר ועשתה כן? אמר לו: ככל
התנאים וככל האמוראים.

ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו – וכמה רוב בניו? אמר רב: שלשים, עשרה מתו ועשרה נתלו
ועשרה מחזרים על הפתחים. וחכמים אמרו: אותם שמחזרים על הפתחים שבעים היו... ורמי בר אבא אמר:
כולם מאתים ושמונה היו...

בלילה ההוא נדדה שנת המלך – אמר רבי תנחום: נדדה שנת מלכו של עולם. וחכמים אמרו: נדדו עליונים נדדו תחתונים. רבא אמר: שנת המלך אחשוורוש ממש, שתמה וחשש שמא אסתר והמן זוממים לחתור תחתיו, והפך לידע שמא יש אדם שעשה לו טובה ולא פרע לו [ומשום כך אנשים נמנעים ולא מגלים לי הדבר].

ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים – מלמד שנקראים מאליהם. וימצא כתוב – מלמד ששמושי (סופר המלך, ושונא ישראל היה) מוחק וגבריאל כותב. לא נעשה עמו דבר – אמר רבא: לא מפני שאוהבים את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן. ...על העץ אשר הכין לו – לו (עצמו) הכין.

ויאמר המן בלבו... – מכאן אמר רבי אליעזר: אסתר ברוח הקדש נאמרה (שאל"כ מנין ידעו כותבי המגילה שכך אמר בלבו. ורבא פרך הראיה משום שלא היה אדם חשוב אצל המלך כמותו, ולכך הרבה מאד בדברי כבוד, כי ודאי לעצמו נתכוין. לעיל ז).

...ועשה כן למרדכי – אמר לו: מיהו מרדכי. אמר לו: היהודי. אמר לו: הרבה מרדכי יש ביהודים. אמר לו: היושב בשער המלך. אמר לו: די לו בכפר אחד או בנהר אחד (ליטול מכס). אמר לו: גם זה תן לו – אל תפל דבר מכל אשר דברת.

ויקח המן את הלבוש ואת הסוס. הלך ומצאו שיושבים התלמידים לפניו ומראה להם הלכות קמיצה... ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש... כאשר היה הולך בשביל של בית המן, ראתהו בתו... והמן נדחף אל ביתו אבל על בתו וחפוי ראש – על שאירע לו.

ויבא את אהביו... ויאמרו לו חכמיו – אמר רבי יוחנן: כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם.

אם מזרע היהודים... – אם משאר שבטים הוא בא – יכלת לו, ואם משבט יהודה ובנימין אפרים ומנשה – לא יכלת לו, שהם שולטים באויביהם...

כי נפול תפול לפניו – דרש רבי יהודה בר אלעי: שתי נפילות הללו למה? – אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים; כשהם יורדים יורדים עד עפר וכשהם עולים עולים עד לכוכבים. עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו... – מלמד שהביאוהו בבהלה (ולא רחץ יפה מטינופו. רש"י).

כי נמכרנו אני ועמי... כי אין הצר שוה בנזק המלך – אמרה לו: צר זה אינו שוה בנזק של מלך, קינא בושתי והרגה, עתה מקנה בי ורוצה להרגני.

ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה – אמר רבי אבהו: בתחילה על ידי תורגמן, כיון שאמרה לו בת מלכים אני, מבית שאול, מיד ויאמר לאסתר המלכה.

ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה – אמר רבי אלעזר: מלמד (מריבוי הכתוב) שהיתה מחווה כלפי אחשוורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן.

והמלך קם בחמתו... והמלך שב מגנת הבית... – מקיש שיבה לקימה, מה קימה בחימה אף שיבה בחימה, שהלך וראה למלאכי השרת שנדמו לו כאנשים ועוקרים אילנות בוסתנו, ואמר להם מה מעשיהם? אמרו לו: כך ציוונו המן. בא לביתו והמן נפל [ולא 'נפל'] – מלמד שבא מלאך והפילו עליה. אמר ויי מבית ויי מבוהין. ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית.

ויאמר חרבונה... – אמר רבי אלעזר: אף חרבונה רשע, באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו – מיד ברח...

וחמת המלך שככה – שתי שכיכות; אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשוורוש. יש אומרים כך: אחת של אסתר (- שהיה כעוס על מה שעשה המן לאסתר) ואחת של ושתי.

ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר – אמר רב יהודה: אורה זו תורה... שמחה זה יום טוב... ששון זו מילה... ויקר אלו תפלין...

ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים... ומה שאלתך... (התחיל בדברי כעס וסופו בא לפייסה) – אמר רבי אבהו: מלמד שבא מלאך וסטרו על פיו.

ובבזה לא שלחו את ידם. כיצד ידעו זאת? – מלמד שאסתר ברוח הקודש נאמרה (רבי יוסי בן זורמסקית), או שמא שלחו שלוחים מכל המקומות למרדכי ואסתר לומר לא נגענו בביוה, שלא ירע למלך (רבא – לעיל ז. וברש"י).

ובבאה לפני המלך אמר עם הספר – ייאמר בפה מה שכתוב בספר. (רש"י: כל זה קבלו היהודים עליהם, לאמר שנה בשנה את הדברים הללו שעם הספר).

ומה ראו על ככה – מה ראה אחשוורוש שנשתמש בכלים של בית המקדש, משום שחישב שבעים שנים ולא נגאלו, ומה הגיע אליהם – שהרג לושת. פירוש אחר: מה ראה מרדכי שנתגרה בהמן, על ככה – לפי שעשה עצמו עבודה-זרה, ומה הגיע אליהם – שהתרחש להם הגס. פירוש שלישי: מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים, על ככה – משום שמרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, ומה הגיע אליהם – ותלו אותו ואת בניו על העץ. פירוש רביעי: מה ראה אחשוורוש להביא את ספר הזכרונות, על ככה – שזימנתו אסתר להמן עמו, ומה הגיע אליהם – שהתרחש להם גס (רב הונא להלן יט. – בבאור דעות התנאים מהיכן קורא אם את המגילה ויצא ידי חובה).

קימו וקבלו... – קיימו למעלה מה שקבלו למטה. מכאן שאסתר ברוח הקודש נאמרה (שמואל, לעיל ז.); קיימו מה שקבלו כבר (במעמד הר סיני שקבלו בכפיה, חזרו וקבלוה מרצון. רבא – שבת פח.). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם – מכאן שאסתר ברוח הקדש נאמרה (ע' לעיל ז.).

...את כל תקף, לקים את אגרת הפרים הזאת השנית – נחלקו תנאים בפירוש 'תוקפו' אם של אחשוורוש או של מרדכי או של המן או תוקפו של הגס. [ונפקא מינה מהיכן הקפיד הכתוב לקרוא את המגילה, מתחילתה או מאיש יהודי או מאחר הדברים האלה גדל... או מבלילה ההוא. (רבי יוחנן, להלן יט.). דברי שלום ואמת – מלמד שצריכה שרטוט כאמיתה של תורה. דברי הצומות וזעקתם. ומאמר אסתם קים... – 'קיים' עולה גם על דברי הצומות.

ורצוי לרב אחיו – מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין.

דף יד

כב. כמה נביאים עמדו להם לישראל?

תניא, הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, ולא נכתבו כולן אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה. ובכתובים אפשר למנות ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות (כמפורט בגמרא וברש"י).

דף טז

קלא

כג. עשרת בני המן, כיצד הם צריכים להיכתב ולהיקרות?

אמר רב אדא דמן יפו: עשרת בני המן ו'עשרת' צריך לאמרן בנשימה אחת. מה טעם – כולם נפחו נשמתם כאחד.

כתבו התוס' שהקריאה בנשימה אחת אינה מעכבת בדיעבד. והראבי"ה (ה"ב תקסד) נסתפק בדבר (ע' בשו"ת מהרי"ל ט).

אמר רבי יוחנן: ו' של 'זיזתא' צריך למותחו בזקיפה.

יש מפרשים שיעשה אות ו' גדולה (עפ"י הרא"ש ועוד). ויש מפרשים: ימתח את ראש הוי"ו להיותה כזקופה (עפ"י ר"ן והובא בט"ז ובמשנ"ב), ועתה אין נוהגים כן אלא כפירוש הראשון (לבושי שרד. מובא בשער הציון תרצא, יד).

עשרת בני המן נכתבים 'אריה על גבי אריה ולבינה ע"ג לבינה' – הכתב על הכתב והחלק על החלק, שלא כשאר שירות.

א. כתב המונה-ברורה (תרצא סק"ז, עפ"י רש"י) שהחלק צריך להיות כפלים מן הכתב. ויש מי שהורה עפ"י דברי הרמב"ם, להכשיר מגילות שנכתבו כשהחלק כשיעור תשעה יודי"ן [שיעור הריוח שבפרשה שתומה], גם אם אינו כפלים מהכתב (עפ"י שו"ת אור לציון ח"א מז).

ב. נהגו (עפ"י מסכת סופרים) שעשרת בני המן, עם תיבת איש בתחילה ועשרת לבסוף, כתובים כולם בעמודה שלימה. ויש שאין נוהגים כן אלא ממשיכים לכתוב המגילה באותו עמוד. והגר"א (תרצא ס"ק כה) ערער על מנהג הסופרים להגדיל כתיבת עשרת בני המן כדי למלא העמוד, והרי לא נמסר לנו לכתבן באותיות גדולות משאר המגילה, ודעתו לכתבם בכתב רגיל בסוף העמוד [כדי לסיים העמוד ב'עשרת']. ויש מהדרים לכתוב מגילה בת י"א שורות כדי שעשרת בני המן ימלאו עמוד שלם בכתיבה רגילה. (וע"ע: בית אפרים או"ח סט-ע; חתם סופר או"ח קפט-קצ; נשמת אדם קנד; בנין ציון החדשות ט).

דף יז

כד. א. בן כמה היה ישמעאל כשנולד יעקב אבינו?

ב. בן כמה היה יעקב כשישמעאל מת?

ג. בן כמה היה יעקב כשעמד על הבאר בארם נהרים?

ד. בן כמה היה יעקב כשנולד יוסף ובן כמה היה כשהגיע אל יצחק אביו בחזרתו מארם?

א. כשנולד יעקב היה ישמעאל בן שבעים וארבע (שהרי יצחק היה בן ששים בלידת יעקב ועשו, וישמעאל גדול מיצחק בארבע עשרה שנה כמבואר מן הכתובים).

ב. כאשר יעקב נתברך מאביו בצאתו מביתו לחרן, בו בפרק מת ישמעאל (בהיותו בן 137 ככתוב) ואז לקח עשו את מחלת בת ישמעאל (שקידשה לו אביה ומת, והשיאה נביות אחיה, וזהו שכתוב ויקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביות).

ג. כשעמד יעקב על הבאר היה בן 77. (בן 63 היה בצאתו לחרן [שהרי בו בפרק מת ישמעאל והוא בן 137 כנזכר, הסר מהן 74 שנה טרם לידת יעקב – הרי 63], ועוד 14 שנה היה מוטמן בבית עבר – כפי המוכח מחשבון שנותיו).

ד. כשנולד יוסף היה יעקב בן 91. וכשהגיע לאביו יצחק היה בן 99. (14 שנה בבית עבר ועוד 20 שנה בבית לבן ועוד כשנתיים בדרכו חזרה).

קלב